

U cijelini, u likovima Makarija, upravnika manastira, Prohora, častoljubivog monaha i Nikanora, kaludera karijeriste, pisac je pokazao još jednu stranu svoga umijeća: izvrsnu psihološku ubjedljivost ovih likova, likova koji su tako tipični da bi se mogli smjestiti u svaku sredinu i svako vrijeme. Na primjeru njihova života vidimo kako pucaju tjesne mantije koje monasi nose u manastiru, kao birokratskoj instituciji koja svojim članovima omogućuje život bez rada. I u ovim likovima svijet psihičkog i svjeti objektivnog, psihopatološko i patološko, san i java, isprepliću se. Nenadić je dobar poznavalac psihičkog života kad baš na ovim likovima pokazuje kako se oni ne mire s dvojnim životom, jer ima nešto cijelog u čovjeku što nikada ne može da podnese cijepanje i dijeljenje, i zato svugdje i njihovim angažmanima, kako god nam se predstavljaju u svijetu patološkog i normalnog, cijeloviti čovjek protestuje na najbzarniji i najmanje očekivani način, pa se uništavanjem njihovih tjelesnih oblika raspada i zvanično proglašani stavovi, norme i vjerovanja. U duši Prohora i Nikanora vjera u boga prikazana je kao aksiološka konstrukcija, jer oni, na prvom mjestu, služeći se dogmom u nju ne vjeruju, u njih je postizanje sebičnih ciljeva jače od ljubavi. U tom njihovom sukobu između zemnih puteva i njihovih stvarnih mogućnosti da daju oduška ličnim htijenjima u otupljenoj manastirskoj sredini, dolazi do tragične spoznaje koju ne mogu da podnesu ni Prohor ni Nikanor. Njihova smrt pokazuje koliko su prezirali nebesku hijerarhiju, a koliko su žudjeli za zemaljskom. Prohor, kao vjernik dogmatik, rehabilitovan je poslije samoubistva u meditacijama monaškog filozofa Dimitrija. Analizirajući Prohorov život i njegovo bespomoćno nastojanje da se istakne i proslavi u svojim vjerskim dogmama, Nenadić pronađao je ono čega ni sam Prohor nije bio svjestan: da je život jači od dogme, da je čak i ljubav prema Isusu Hristu kao običnog čovjeku bila u njemu jača nego ljubav prema Isusu Hristu kao svecu (izdjeđao je Hrista u drvetu naglašavajući njegove muške dimenzije). U Prohoru je, činom samoubistva, patološka ljubav prema svjetovnim ciljevima pobijedila obećanja sreće na drugom svjetu. Nenadić donosi upadljivo ističe da život u manastiru stvara potisnutu inferiornost, frustraciju koja se u monaha sve više očituje patološki. Ovi njegovi likovi odlučuju se na samoubistvo, jer ne žele da postepeno umiru u manastiru u mukama kajanja i lažnih moralnih dilema. Ne mogu nikako da usklade religiju i vjerovanje u boga s vjerovanjem u ambiciju i život. Ne mogu da usklade nebesko vizionarstvo sa svojim ljudskim potrebama i instinktima. Nijedan lik monaha (osim Makarija) ne uspijeva da postigne osjećaj vjere u boga, ali ni u ljudi. Ova shvatnja dobro ilustruje sljedeći monolog Nikanora:

... Imali smo jednog samoubicu, zatim izdajnika i na koncu jednog bludnika. Bilo bi posve prirodno da episkop dove oвамо čim se ovaj rat okonča, da zatvorí okuženi hram a nas da raseli svuda unaokolo, što ređe to bolje.

Ali, znam, ništa se neće dogoditi. Sam episkop će se potruditi da stvar zabašuri, jer nije mu po volji priznati da se tako nešto zbilo u njegovoj eparhiji, pa će radije zažuriti na grehe monaha nego što će proširiti bruku po vaskolikom prostranstvu države. Za priprosti svet će se već pronaći nekakva zgodna priča, recimo, o zlim demonima što su se za jedan trenutak uvukli u zidove manastira, ali koji su otud bili hladno izbačeni, a samo to očišćenje naši će prikazati kao veliku pobedu same crkve. Dobro je ono što je kosirno. Udobnost i komocija nikako ne smjeju biti narušene. *Kome je istina potrebna? Kome je potrebna čistota vere?* Možda će jednoga dana Dorotej biti slavljen kao svetac a Nikanor kuden kao zlobnik. Sve je moguće među ljudima."

Sve više se pokazuje uzaludnost te pasivne vjere u boga, koja se sastoji u besplodnim molitvama. Nenadić ih prikazuje kao ljudi koji ne mogu da postignu osjećaj vjere zbog toga što bukvano shvataju vjerske dogme, drugi što su pohotljivi, častohlepljivi, zlobni, zavidni, lijeni i što mržnja u tim okvirima daje više zadovoljstva nego ljubav i tolerancija. Promašenost vjere u boga nije prikazana deskriptivno nego je umjetničkim postupkom vrednovana u svakom liku. Umjetničkim postupkom gradnje radnje i unutrašnjih monologa, tog Nenadićevog stalnog dočnjog postupka, prikazano je njihovo shvatnje vjere kao ideologije koja je suprotna svjetovnom principu, sreći čovjeka kao jedinoj pravoj istini. Upravnik Makarije je u tom kontekstu i je-

dini lik koji na osnovama biblijskih istina želi da služi životu i čovjeku, i tako religijski smisao prevede na dnevne zadatke svjetovnog života.

Smisao svjetovnog angažmana čovjeka osnova je "ideja" cijelog romana. Pod tim pojmom Nenadić podrazumijeva sasvim određeno vrednovanje smisla čovjekovog angažmana, slobode i njegove sreće.

Kada Dorotej, Matija i Dimitrije budu istjerani iz manastira kao nosioci toga svjetovnog principa, nadarenosti, Nenadić se dosta pristrasno postara da dokaže kako ova trojica u svemu mogu boljeuspjeti od cijelog parazitskog manastira (koji živi od milostinje). Oni, poput Robinsona Krusoa, na djelu dokazuju da njihova nadarenost nije mrtvo slovo na papiru. Oni sami u prirodi, neometani od bilo kakvog uticaja "nedarovitih", bez ikakvih pomagala civilizacije i pomoći s dvora velikaša, uspjevaju da ostvare lječno blagostanje i neku vrstu privatnog komunizma. U toj njihovoj idili niklo ih ne ometa (velikaš se nije još dosjetio da zavede porez). Ni s kim ne dijele dobit koju su ostvarili svojim umjećem (monaški filozof Dimitrije uz to se malo bavi i trgovinom). Razvijajući tako radnju, Nenadić očito ne skriva svoje poglede na život i sudbine svojih junaka. Zbog ovoga ovdjela, i to uspješnog, oni će biti kažnjeni. Teza je i ovde eklatantna: *Oni moraju stradati*. Dorotej će stradati, a i Matija i Dimitrije, jer će biti vraćeni u omrznuće okviru manastira. U ovim scenama Nenadić pokazuje sličnost sa Knutom Hamsunom, koji je u nekim svojim romanima ispoljavao naklonost prema primitivnom načinu života. Povezanost s prirodom kroz antivilizacijskim i antiinstučionalnim okvirom čovjekovog života je smisao sreće likova u romanu. Iako prvorazredno umjetničko ostvarenje, likovi, čija sudbina nesumnjivo "leži" piscu na srcu, nagovještavaju relativno neprijateljski stav. Nenadić prema svakoj civilizacijskoj organizaciji društva. Izlaz se jedino vidi u bijegu od te torture koju simbolizira društvo. Drugi izlaz ne postoji, radnja se kreće u području determinizma, jer će likovi i antilikovi biti zbog toga likvidirani. Jedino rješenje te dvojnosti, toga što Nenadić tako plastično prikazuje na 150 stranica izvanredno zanimljivog teksta, sastoji se u nesvesnom veličanju "arkadije" i privatne sreće, koja je intenzivna, puno samoodređenje čovjeka bez vanjskih posrednika, ali će zato biti skupo plaćena. Zato i nema alternative, pokušaja približavanja, bilo kakve borbenosti i odbrane svoje utopiskske sreće, jer pisac, kao moderni filozof s tezom, odmah priskrabe i kaže da je uzaludan čovjekov bijeg od sudbine, jer će protjerani, uniženi, bespomoćni i pasivni čovjek biti kažnjen. Načas da povjerujemo da je u samom kreativnom činu autor i sam postao žrtva jednog manastirskog determinizma, bliskog hrišćanskim pogledima na sreću čovjeka. Sukob klasne organizacije društva i čovjeka prikazuje se tragičan za čovjeka koji želi da očuva svoje autentične vrijednosti. Ali, Nenadić ostavlja netaknuto pitanje da li to tako i mora da ostane. Zašto bi izbor između sreće i života u okviru civilizacije i društvene organiziranosti morao uvjek da bude tragičan za čovjeka? Umetnički dovršeno Nenadić nam, zapravo, pokazuje svu tragičnost otuđenosti čovjeka u okvirima manastirske sredine i sredine gdje je organizovana vlast velikaša, ali to je tako prikazano da odmah simbolično doživljavaju strukturu dilema koja se može odnositi i na savremeni 20. vijek. Nenadić želi da očuva čovjeka od alienacije, možda na jedan neprihvativiji način, ali umjetnički tako uvjerljivo da se i samo osjećamo kao zanosni konzervativci i rado bismo pobegli u prirodu kad bismo tamo mogli riješiti naše suštinske egzistencijalne i druge probleme. U ime cijelovitog čovjeka, koga civilizacija dijeli, Nenadić ispoljava nepovjerenje, ogradije se od te strukture koja uništava autentičnu ljudsku lječnost. Zato je Nenadić, umjetnički se "opravdavajući" poetskim poniranjem u dušu svojih junaka, ostao dosljedan stavu da se njegov junak ne može realizovati u datim civilizacijskim okvirima, što je u suprotnosti s opštim težnjama čovjeka i društva. Međutim, sav taj tipični i univerzalni scenski dekor koji progovara iz romana "Dorotej" obilno je natopljen istinskim pjesničkim talentom Dobrila Nenadića, koji uprkos utopiskom gledanju na sreću čovjeka ostvaruje umjetnički upečatljivi sliku svoga svijeta i gledanja na čovjeka, njegovu ulogu i smisao u životu.

* "Dorotej", Udruženi izdavači, Beograd 1978. Roman je proglašen najčitanijom knjigom u bibliotekama SR Srbije.

prima rasa

franci zagoričnik

Nešto što bi moglo da bude desno od glavne ulice, ali i levo, što bi onda s glavnom ulicom obrazovalo krst, što bi onda bila ulica nazvana Ulicom, a što ipak ne bi bio nikakav krst, kao što ni ulica nema nikavu glavu, jer je možda upravo ono levo ili ono desno glavno ili poglavito, već s obzirom na nešto, što bi moglo voditi ka sebi, što bi bilo središte, višestruko presečište nekih opažanja, nikakvog čorsokaka, štaviš: dvorište je omenjeno, omenjenost je imitovana, ulaz se otvara samo na izgled, otvara se kao da može biti jedino otvoren, put je od bezglave ulice pa prema zgradama, dovoljno je širok da mogu po njemu konjske zaprege i druga vozila, posut je peskom, tako da pokušava dosledno zatreći svaku vlat travu, premda sve da je niču tu i tamo zeleni čuperći, a sa svake strane puta nalazi se po jedna uska i podugačka leja omedena dugim betonskim pločama, gde bi onda trebao biti legitiman prostor rastinju, naravno, odabranom cveću, koje ostaje, sem tulipana i ruža, a na kraju leje i grma rabarbare, više-manje bezimeno, naime, javlja se u prevelikoj količini, na isti način kao što su trave – taj radni narod trava – samo trave, iako se između njih razabire maslačak, pa bokvica, pa detelinica, pa krasuljak, što opet ne znači, kako se ostalo bezimeno cveće razabire na isti način, ili da se ono radi toga manje primećuje.

A to počinje već ubrzo zatim, na kraju tih leja koje omedenju pečani put, a s druge strane, prema vani, omeden je i žičanom ogradom, preko

koje su opet drugi svetovi, nemi i tiki. Onaj tek pesak na putu sada se sam sukobljava sa sve češćim busenjima trave, koji su na nekim mestima, duđe, podosta zgaženi, jer tu su bili konj i kola, prosuli su nešto, zemlju ili gnojivo, busenje je zgazio neki automobil, lični ili teretni, jer i takvi dolaze ovamo, ali negde dalje je onda trava ipak samo još trava, a to znači da je sada više ništa ne ometa, ništa joj ne brani da bude ono što jeste. Može da izbije iz nje i poneko značajno drvce, koje se imenuje jabuka, a može nositi i drugo ime, negde je opet svemu kraj, jer je onda površina oko zgrade od kvadratnih betonskih ploča, gde se trava kroz njih ne progura, jedino između njih – veselo likovanje biljaka i mrvra.

Onda je tu i sama zgrada, donekle podignuti ulaz, mala terasa sa stubićem i dogratkom, na njegovom vrhu je niska ograda od metalnih cevi, koju pokriva polica od betona, gde je opet cveće, ili gde će poistar ostaviti pošiljk, da ne mora silaziti s bicikla. Vrata koja nisu zaključana, do kojih su dva prekida za dva električna zvončeta, za koja izgleda da se ne javljaju ili su pak, negde duboko u unutrašnjosti zgrade pa se njihov zvuk ne čuje vani, tako da treba još dalje pritisikivati na prekidač i onda otvoriti vrata prema verandi, krenuti u praznu verandu s ponekim vratima i velikim prozorom u više delova, s nekim jagnjadima na slici, s nekom letnjom kućicom na zidu, maketom brvnare, koja ima puno verandi s puno veštačkog cveća i lutača odevenih u nešto što bi trebale biti narodne nošnje, s ispunjenim fazanom iznad vrata i s drugim vratima koja vode u hodnik, gde svjetlost prodire sada jedino kroz staklo na njihajnjim vratima i odmah zatim kroz otvoreni otvor istih vrata i odozdo, iz otvora s vrha stepenica, kuda vodi put, da se njihajna vrata zatvore na drugu stranu, pa se onda opet zatvore i ponovo, sada već nešto manje, otvore prema vani u verandu, a da niko nije ulazio ili izlazio, samo se vazduh pretače iz prostora u prostor, tako da se posle prvog, najvećeg udara podigne suviše laki poklopac koji zatvara potkrovje i koji onda s lupom padne natrag na svoje ležište.

Onda se vrata smire, noge skrenu sa sivoga betona u hodnik na drvenu policu, gde počinju isto tako drvene stepenice sa zidom na desnoj strani i drvenom ogradom na levoj, i koje su gore na spratu oslonjene na donju ivicu suviše malog otvora.

Razume se, kako stepenice vode i s druge strane, s donje strane su izokrenute pa noge ponekad krenu i tam, čovek se s nešto većim naprom probija i tam, s malim izgledom da bi se moglo nekud daleko stići, jer vode niotkuda nikud, nikakvog otvora, a ukoliko ga ima, onda je sigurno takav da se ne može pouzdano znati nije li preuzan i nije li samo zamka u kojoj se neće moći ni napred ni nazad. Ali se s obе strane skupilo već podosta paučine. Prašina leži jedino s gornje strane, ali tu se nalaze i one stvari koje otpadaju s blatinjih cipela, zemlja i pesak i mnogo toga.

Ispod stopa javljaju se stepenice svojim drvenim govorom, na nekim mestima ugibaju na neki način same u sebe, pa se tako trljuju u zamalo za glušujuću buci – s ozbirom na tišinu koja inače vlasti ovde, gde su na isti način odmah prisutni stari strahovi, prisutna su neka zaboravljena uspinjanja u nekim dogadjajima i ostalim filmovima. I to, to bi se moglo, to je na takav način da bi se moglo nekako udesiti, ili je onako još ponajbolje, ili će se uopšte inoč ponešto javiti, ili je pak sve to, ili je to ili je ...

Na svaki način, treba spustiti glavu, prikloniti se, da se čuje poruka zapisa, koja se javlja iz tamnih, debelih crta na beloj, emajliranoj ploči, a ona je tu i tamo rasputana ili razbijena, pa se iz tih povreda pokazuje rđa. Nema me ovde, ili Ovde sam Od Do, razasut južnom i srednjom Evropom. Imena gradova sačinjavaju balast nebrojenih imena, koja sam bio Ja. Moj Cari-grade, Moj Beligrade, moj Minhengrade, moj Solnograde, moj Beljakgrade, moj Kranjgrade, ali je izvetsilo, ali su samo još slova, dok ih ne izjede rđa i dök kroz njih ne udare trave u svojoj nepobedivoj borbi, bić trave, nikak-bile, nikakvoga okovanog tla u ravnicu trave, njenoj pravednosti.

voga bilo je, nikakvoga okovanog tla u ravnici trave, njenoj pravednosti. U njenoj sveprozdrljivosti jure limeni vranci s limenim jahačima. Uzajmlad i uzalud.

Ovkipi puni ili prazni.
Ruka koja je iscurila u udobni urlik, u slasnu nakostrešenost.
O Ti, nemosti, bez mosta i pipaka, obraz breza, ometenih zameta,
skamenjenih izgleda i skamenjenih vitezova.

Pege se prelivaju svojim otrovima prema očima, pege crne svetlosti.
Pege, pege, tu kaša je. Aaaaaaaaoooooii! Heeeeeeeeeeeii!

Dno kojega dana, tu kojega šta. Aaaaaaaaaoooo! Heeeeeeeeeeee!
Koliko puta uslikan u nemom bezmenom zidu. Gde, šta, kako! Tu je
bilo ništa. Tica je ostala uhvaćena u sebi. Aaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaooo-
oi! Heeeeeeeeeeee!

Ko je odgurnuo vrata, zašto? Koji crv, koje truljenje, jer ne mare za naknadu, za ono što imaju, bose vrance, odsećene vizire ili glave, čitava ili polomljena kopija. Iz kičme im niče kestenje, sveti krin. S vrcanicima među nogama jurnu kroz prozore u snovidevine i opet natrag – od težine padaju sa čavla na druge čavle. Ostanu i ostaju. Žure sa slasnim teretom trubadurskih pesama i romana, ukočene u svojoj večitosti, Od Do.

Ovdje je bio Đavo. S vrata više ne curi krv mrvra. Ona, koja su se otrovala, još danas zadržavaju natpis, nečitki, sa značenjem nejasnim. Kuda natarag ili prema sada, na ustajalu gozbu uspravnih stremljenja. Nikuda gde nema lica, koja jure iz zida u zid, где nema uspravnih ponosnika za oči koje ne vide i koje su jedine što gledaju prema našem vremenu, u njegov koren, i koje su slepe. Možda, ipak. Ništa nije slepijeno na drugi način kao s tim poklopicom što grabe iz tamnih zenica prema svemu.

Slušati govor: »Ovde cu habrusiti noža«, i »Mrežeću uši«. Upravo lepe oči gledaju proticanje krvi nemoga, poslušnoga bića. Nikakvo zadovoljenje sluha. Nikakvo vikanje. Mi svi smo voljeni po Svemu i nema šta. Jedino naši organi zavijeni u najlonske kesice ili nešto drugo što je pri-palo sledoći.

Astra ukrašava ušutkivanje bivajućih, crvenokraka, izrasla iz iste zemlje. Lepota je samo u tebi, Ti. K tebi naginje rana svetlosti, kvarni sok sočnih sunaca.

Jednom je kiša krvava, i pesak i vlati trave. Jednom privlači radoznalost svjetlost darivanja, jednom tera na povraćanje i u beg, pa ipak prijaju neprijatelji, koji postoje, pa se nazivaju milo i u uobičajenom jeziku skoro isto kao prijatelji. Još ih pomiluješ po zatiljku, gde je erogena zona i zona mira, i onda još i zona smrti, kada se javi zvono i gomila pada na kolena uvedena u pouzdane upute slova. I to je onda posao, kao što ima posao svako biće na Zemlji, svoje jutro i svoje podne i svoju ponoć, i većito se pretiče krv u žдрelo zemlje, u jednjak peska, u slast onima koji bivaju ispod zemlje, osveta i iskupljenje onima koji gmižu nisko, onima koji prelaze nisko. Nebo je čisto i široko, i zvezde očekuju svoje miljenike, onih daljina koje znaju sve pesme sva vremena, svu krv, koji padaju sa bolji rast.

Ali voleo sam vas! Shvatićete, shvatite! Vreme protiče, otrovne gljive rastu negde u razumnim zaključcima, u kostima voda, ispod neba sivilo, ali sve će urođiti, čujete! Sve će biti cvetno i plodno, biće smisleno i zdravo, nema smrti od sada pa nadalje, čujete, čujete! Svi, koji ste pali pod noževima neutoljive gladi, svi ćete živeti u nama, nijedna vaša žrtva nije bila uzaludna, svete su vaše žrtve, skakavci svih slasni, kunići, pohovani pilici, nijedan život nije bio uzaludan, korov smo prevaspitali u salatu, nijedna biljka nije bila uzalud, kao što je bila volja većitog razuma.

Glavonja klone na svoje dlanove, glava mu klone, onda je podigne. I ništa nije svetlij, onda je podigne još više, tako da uspravi i svoju kičmu, i još nije ništa svetlij, onda se uspravi na noge, uspravi se do poslednje moćnosti, a prave uspravnost nema. Visiagnuto, pred padom je, u slavu gućnosti, i mrava koji ga okružuju u borbenim redovima, skljoka se, dugo kija, podiže veliku galamu i trese se, ali nikoga nema. Ili se oni, koji su skriveni u zidovima, namerno učute, prave se kao da su otišli i podsmevaju se onome koji traži, dobacujući primedbe od jednog do drugog zida u svom nečujnom jeziku, ili treba možda sačekati da se otvore neka vrata, jer je neko tek sada ostavio svoj rad, jer ga je prekinulo zvonce, pa to nije mogao učiniti sasvim odmah, jer ga je prekinula škripa stepenica, ali je trebalo još nešto završiti, da se nešto ne izgubi, čuli su se udarci na vrata, struganje nebrojenih larvi i rde, da su se vrata rasusala. Ali nikada ne vode nikuda, da se putnik sav premoren i u beznadu skljoka i preostaje mu samo još to.

Klupa je klimava, sto je isto tako išaran i izrezukan brojnim imenima i inicijalima, brojevima datuma, i treba otvoriti prozor, ukoliko ga još ima, da se malo prozrači sve to. Sama trulež posvuda i u vazduhu, da je šteta, zaista je šteta, šteta je. Janko i Metka, Romeo i Duljjeta, Tristan i Izolda. A onda još vreme, kada je bio nekakav zemljotres u Peruu, a onda još vreme, kada sam došao na svet, i još puno vremena, u strajnosti znakova vremena, posvuda, gde se zareže, poneki otisci, posvuda. Uvek kvalitetna i modna obuća. Čitajmo: Uvek kvalitetna. Čitajmo, dok ne dode sutra sada varalica, s većim ciničnim osmehom, koji voli zadirkavati i biti nestašan, da će zatrebati malo uzdržanosti, pa da, sve je to na kraju krajeva potrebno, kada već moramo stići do značajne činjenice, koju bismo mogli nazivati i hlebna činjenica.

Samo mirno, samo mirno. Mimoći treba promaju, preći preko snega, koji je pao i u unutrašnjost još koja dva metra od vrata u prostor, da gnijeve pod. Izaći treba u sunčani dan, udisati svežinu Velike uvale, pomalo se strehati od hladovine. Gledati prema gore i prema dole, pa prema dole i prema gore po stenama, po snegu, po drveću i žbunju, bukvama i jelama i belim ostrvima kukureka, no tragovima zaklanog bica.

Ili je to bilo jednom drugi put, ili je to bilo na nekom drugom mestu. Drugo sunce i drugi vazduh. Po slemenu vesela vika onih koji sada tek vode onoga kojega uskoro više neće biti među živim ribama, između očiju koje gledaju u beskrainju hranu sveta, što on jeste, između ostalih stada i zelenih obronaka severnih zdova, između vetra koji prouzrokuje silnu muziku sveta i podneblja, uz misao, Bio sam dakle tamo, Tu sam, Ja, Gospodar sveta i podneblja i podzemlja, Jesam i očekujem da mi se otvori i pokaže duh oca Hamleta, praoča naroda danskoga, u pola raspalom Elsinoru, svakavkih ruševina Od Do, koje su još od mladosti naovamo stara i prastara vremena istih armija traža što neprekidno vaskršavaju i između njih uskiperih zdova i drugih uspravnih običaja, pisanja pesama i poema, pevanja uz laute.

Slušao sam hor i orkestar skakavaca i popaca sa starim poljskim i latinskim pjesmama, a na njihovu čelu zamahivao je labud svojim belim krilima, koji je isto tako zapisan u slovo, i vetr je odnosio njegovo perje kroz sale pune promaje, bele tkanine su lepršale u ritmu belih zvukova, onda ih je upijao sneg i drugo cveće, oblaci i potoci drugih ptica. Hirne nisu prestajale, već je sve odletelo u druge prostore i druga vremena, u nepopustljivim seobama misli i osećanja, ali, u stvari, prema unapred predviđenom programu, s nekim nepredviđenim zastojima, kao što je odleteo labud u neprepoznatljivom kostimu neke druge rase, nekih drugih potreba, koje isključuju sve ravnije obdarjenike, onoga što je bilo jednostavno lepo prema višešiljadugodишnjoj proverenosti i neopasnosti, što je bilo milo i uzvišeno. Poplava laži, što treba da im damo. Treba da im damo njihovu vlastitu lepotu, njihovu vlastitu lepljivu krv. Napunimo im oči slepoćom. Neka samo hodaju malo po planfonu. Neka samo budu sami andelčići, samodostatni i bez zadovoljenja, pesak u očima požeљnoga izgleda. Vreme će opstatи на правим nogama, sve će biti upućeno u ispravnost. To su ti časovi, te pouzdane vodilje u budućnost.

To bi bila jedna slika.
Druga pokazuje neki napis u skromnom okviru u veličini knjige. Stoji u čošku, gde bi inače bilo mesto nadzoru primerenom savesti. Papir je požuteo, slova izbledela. Na staklu su tragovi prstiju muva. Glasiti: »A zašto imaju vojnik pušku?« Odgovor: »Zato što će pucati u mete.« Pitajte: »A zašto će pucati u zmije?« Odgovor: »Zato jer one ujedaju.« Pitajte: »A zašto ujedaju zmije?« Odgovor: »Zato što imaju oštре jezike.«

Jedna slika bila je pod naslovom *Lepa deca* – onih što imaju ukusa i karaktere počasnog i dobrog lica. U slike su uključene i djevojčice, ali i mali dečaci. Na sliki je prikazan dečak koji nosi žutu košulju i plavu hlače. Na njegovoj ruci je napisano: „*Lepe deca*“. Na drugoj strani slike je napisano: „*Lepe deca*“.

Mora da je neka baš lepa pokrajina. Zapravo, ova ovde ili bilo koja. Zapravo, sve su pokrajine lepe. Sve žene u neko svoje doba su lepe, ili u neko moje doba. Od Do. Kao što imaju sve pokrajine lepa imena. Naročito španske, naročito italijanske, naročito balkanske i sve.

Hipoteze je samo stvar ubedjenja, jer nema različitih uzroka za sve. Sve je jedno, proizlazi i vraća se u sebe.

Dosta o Anamariji. Zapravo, zaista dosta. Valjda je zaista lepo dete za rubriku *Lepa deca*. Samo starac čeka na svoju presudu. S ove ili one strane vrata? Ja ili neko drugi? Što upravlja putem kroz daleke prostore.

Warszawa. Pogledati u pravopis da l' ispravno se piše Polska ili Poljska. Ne pogledati, jer više je u tome da je ovako ili onako. U nekoj drukčioj bezbednosti, pouzdanosti i sigurnosti.

Šta se srušilo, koja vera?

Vraća se ledeno doba. Noću u snu, a izjutra u iznova pobelelim Alpima. Sve rodne šumske ulice bile su do krošnji drveća ogradiene uspravnim snegom. Cveće višnje venulo je od zime.

Ali šuma nema. Svakako da nema ove i u svaki čas jedna je manje. Ostale, koje jesu, zaspaju otpaci. To je prizor nevrednoga sećanja na zbilju.

Sunce, ipak, sija i pokuplja sneg. Takav letnji sneg dosta brzo nestane.

Čuje se glas nekoga, za koji se ne može reći kakav je. Nema nijednog razloga, nijedne pravednosti koja bi mu mogla dati ime, nijedne krivice. Ostao je neimenovan (nosilac onoga glasa), mada postoji literatura, kao i onaj Aaaaaaoooy! koji je, na kraju krajeva, lepo sačinjen, pravih mera i jedinstven.

Ali ne, tome nema mesta ovde!

Drugi put, znači, u nekom drugom vremenu, pa i više ne u ovom prostoru, misliču drukčije. Tako se najčešće dešava u susretu s neprijatno-

stima. Onda će i ovo dete koje, ko zna, nije li upravo i zato u rubrici *Lepa deca*, negde nekome, zapravo, da. Ponekad jednostavno nema se dovoljno odvažnosti, što je izraz udobnosti. Naime, svakako da je negde i onaj koji svoj okrutni udes ne zamenjuje ničim, pa je u svakom slučaju, na neki način, daleko više svet.

Bedan sam ti, sav jalov u mislima, beskorisni malter. Moraću se pobrinuti za krov (Gilgameš), kojega je načeo zemljotres, tek toliko da je bilo dosta. To je očito. Ponovo se zaorio onaj glas, Heeeeeeeeej! »Zar nema nikoga!«

Ne, ti si Ružno pače, koje nikada neće postati labud, i utamaniće te, zaplešće se u tvoje misli i nagrizati te nebrojene generacije termita, koji su plodni od tvoje neplodnosti, koji vole život od tvoje mrtvosti i biće lepi od tvoje ništavnosti.

Prasnina ostaje i od sledećih vrata. Pregršt pilovine, pilovinastih izmeta. Preći treba preko trulih okvira, testa smrti, jer se nagomilava i ugiba.

Ali će i ovde jednom biti trava i jednom iskopine, provetreni obolus, kojega ispiru morske vile, gde nagriza obala, sve dalje, sve više, talasi podupruti neprekidnim vetrovima. A možda ni to.

Zemlja će ponovo biti užarena kugla u sveprožačujoći njušci Velikogusa, mada bez ljudi nema boga. A šta onda ako bog jedino može da bude čovek-bog? Razjasni se Velika istina kada odjek upitnoga zova udari u drugi isto takav odjek, pa se oči silovita donebna iskra.

Tako je sišao na zemlju i besedio nam svoju volju, najavio sve što jesti i što treba da bude, broj pokorenih i broj brišanih. Otuda se klanjam njegovoj milosti, jer smo na pravednom spisku, a pravedni i sami. Mile očice bleje kao i u svim vremenima, obdarene su brižnim gajenjem i blagovornim pištaljkama. A on je bilo pastir bilo besni pas, bilo tek kruna prirode bilo neumirući tvorac.

tekst i metatekst francija zagoričnika

denis poniž

Izveštaj o tekstu Francija Zagoričnika *Bitni udarac majstora An'ana* (*Bistveni udarec mojstra An'ana*, Založba Obzora, Maribor 1978) nosi nedvosmislen i za savremenu slovenačku prozu neobičan naslov. No, naslov našega zapisa svakako je tesno vezan s podnaslovom Zagoričnikovog teksta, koji glasi *Tekst o tekstu*. Kada mislimo na *Bitni udarac majstora An'ana*, onda imamo u vidu tako organizovani književni tekst koji izveštava samo o sebi, a književni tekst može izveštavati o sebi samo tako da izveštava o svojoj bitnoj dimenziji, dakle o književnosti. Kada, dakle, mislimo Zagoričnikov tekst, mislimo ga u okviru književne dimenzije, što, naravno, znači da mislimo samu književnost u njenoj temeljnoj dimenziji. A misliti književnost u njenoj temeljnoj dimenziji znači, naravno, pitati se o nekim ključnim problemima savremene umetnosti i umetničkog stvaralaštva. Zato možemo sa sigurnošću da postavimo uvodnu tvrdnju, koja glasi: *Bitni udarac majstora An'ana* govori, pre svega, o genezi savremene književnosti, a o genezi u svetu sudbonosnosti savremene umetnosti. Sudbonosnost savremene umetnosti je sintagma za sve one probleme koji su povezani s pitanjima produkcije, distribucije i komunikacije umetničkih dela u svetu, gde je umetnost prepustila vodeću ulogu drugim oblicima ljudskoga mišljenja i delovanja, a postala je, kako je to označio Abraham A. Moles, samo »nekorisna produkcija«, što znači da je izgubila (ili skoro izgubila) svoju osnovnu namenu, biti za nekoga ili za nešto. Umetnost u tako postavljenom svetu još živi i deluje, pa ipak se na svakom koraku pokazuju nedoumice, koje prouzrokuje, bez sumnje, upravo promjenjeni položaj umetnosti i književnosti. Jedna od takvih nedoumica (možda je osnovna i u svojoj osnovi radikalna) sasvim je sigurno nedoumica povodom pitanja kako je moguće savremene književne tekstove interpretirati, ili jednostavnije, kako ih se uopšte može čitati. Ukinuta je, kako smo utvrdili, osnovna mimentička dimenzija, koja je osiguravala skladnost čitaoca, pročitanoga i realnoga sveta; čitalac i realni svet bili su u odnosu prema pročitanom tekstu one komponente književnog komunikacijskog procesa koje su garantovale skladnost, a tu skladnost isto tako svaki put korigovale: to je bio i princip klasične književne kritike i klasične istorije književnosti. Teorija književnosti u takvom sistemu bila je slabo razvijena, zapravo nepotrebna. No, savremena književna i druga umetnička dela istupala su iz takvog odnosa, ili iz njega stalno istupaju. To, naravno, prouzrokuje niz nedoumica, budući da čitaoci nekako ne mogu »ući« u tekstove, ne mogu svojatati tekstove na onaj važeći i nebrojeno puta oprobani način, kada su pročitano direktno interpolirali u svoj iskustveni i osećajni

svet. Ukoliko bi to pokušavali sa savremenim tekstovima, skrenuli bi, naravno, u nedoumicu: ti tekstovi u sebi nisu spojeni i zaključeni tako da bi mogli predstavljati svet u njegovoj celovitosti, već oni govore kroz fragmentarnost, »čudne« asocijacije, preskoke, »neobične« povezivanja sadašnjosti s prošlošću i budućnošću, reminiscence, sinestezije, unutrašnji monolog, pa još i još. Čitalac, naravno, ne može da sledi takav književni tok (naviknut na skladnost i postupno prodiranje od manje bitnoga do kardinalnoga) i zato onda, pre ili kasnije, odlazi takav tekst. Slično postupa i tradicionalna kritika, samo s tom razlikom što svoju nemoc izražava verbalno, a verbalni izraz nemoci najčešće je odbojno ili čak otvoreno neprijeteljski raspložen prema tekstu: kao da je kritičara, tog svemoćnog manipulatora, tekst prevario i povukao za nos. Uzmimo za primer samo prvih pet rečenica teksta *Bitni udarac majstora An'ana* (to je drugi tekst s jednakim naslovom u analiziranjoj knjizil), koje glase: *Gde si, o gde, An'an? (Tražim te noć i dan.) Otrvi oru brazde po tvom nebivanju. (Hoće da te stvore.) U ustima ti je gnoj.* Prvo, što nas iznenadi, je činjenica da rečenice, tako kao u pesmama, stoe jedna ispod druge, svaka u svom redu. Pa ipak, ta činjenica nije najneobičnija, više nas iznenadjuje semantička (ne)povezanost pojedinih rečenica. Nastojaćemo da tu nepovezanost detaljnije rasvetlimo. Prve dve rečenice su u određenoj (logičnoj) povezanosti, jer prva govori o (tobožnjem) junaku teksta, druga o autorovom naporu da »nade« svog junaka. A već je to, mislimo li u okviru tradicionalnih tekstova, iznenadujuće: autor je ipak apriori »vlasnik« svog junaka, kako se onda može dogoditi da ga mora tek tražiti, i to na prvim stranicama svoje proze? Junak je ipak početak teksta, njegov je potkretač, klasična proza postavila je jasnu formulu: junak = temelj teksta. Treća rečenica – *Otrvi oru brazde po tvom nebivanju* – još više iznenadjuje. I kada (privremeno) apstrahuјemo metaforičnost prvog dela poruke, sigurno nas onda iznenadi drugi deo, koji govori o junakovom nebivanju. A budući da znamo da junak nema bez autora, treba odmah da se pitamo, kakav je junak autor, odnosno, bez ustručavanja, šta je s autrom u svetu (književnosti). Najviše što možemo utvrditi je činjenica da odnos između autora, junaka i sveta ni najmanje ne pokušava stvarati harmonične celine, već govori o nekakvoj razbijenosti, rasečenosti, otrovom preplavljenoj puštolini, za koju ne znamo ni da li stvarno postoji ili je uopšte nema. Tekst se, do treće rečenice, ni približno ne stavlja u poziciju da bi čitaocu ponudio bar jednu čvrstu uporišnu tačku. Mi ništa ne znamo ni o autoru, ni o junaku, ni o svetu. Sve su samo pretpostavke, koje leže na drugim pretpostavkama; činjenice su poricane drugim činjenicama. Četvrta rečenica prvi put ukazuje na volju da se u tekstu nešto ureći. A to urećenje je, tako kao sve ranije izjave, iznenadujuće i neobično: ukoliko možemo prepostaviti da rečenice s početka teksta ipak sledi jedna drugu tako da svaka nova donosi iskustvo koje je izvorno postavljeno u završetku ranijeg, onda moramo utvrditi da je volja o tome, da bi (junak) postao, položena upravo u otvore koji *oru brazde po tvom nebivanju*. Tvor? Autorov? Autorovo nebivanje je, dakle, ključ ka »stvaranju« junaka, nebivanje je, dakle, uslov za bivanje junaka. Junak je, dakle, takvo biće koje je moguće samo na način nebivanja, ili, ako smo dosledniji, bivanja koje je samo izgled, a ništa obično, materijalno, određivo prema gradi. Još o nečem govore ove rečenice: o autorovoj volji da uđe u književnost, ali na način koji samu književnost postavlja u položaj medija: književnost sama izveštava o volji i htenu da se realizuje. Samorealisacija književnosti je osnovni princip savremene umetnosti: putem njegovore oni principi koje realni život ne poznaje i ne može ih obuhvatiti u onoj punoći i savršenstvu u kojoj ih može obuhvatiti književnost. Junak (recimo prosto: književnosti) moguće je samo onda i u takvom položaju kada je književnost svesna svog nebivanja; znači, one posebne pozicije koja je drugačija od realiteta. A različitost zavisi pre svega od načina kako zahvatimo određene događaje: ili kroz svoju faktofografiju, gradu (koja je uvek merljiva i proverljiva), ili kroz »pripovedanje« o svemu tome što nikako nije i ne može da bude isto kao što je realitet, jer za nju ne važe fizikalni zakoni, zakoni prostora i vremena, koje realitet ne može poricati ili zaobilaziti. Peta rečenica glasi: *U ustima ti je gnoj.* Ponovo je prekinut (naizgledni) kontinuitet i ultrašnja napetost u prve četiri rečenice. Naravno, sama rečenica je prema svojoj pripovedačkoj razini metaforična, prema svojoj ekspresivnosti može da bude deo realiteta, ali svakako je drugačija od prethodnih: govori samo i jedino o autoru, o autoru (možemo prepostavljati) u odnosu prema njego-